

HAGYOMÁNY

A Mária Terézia korabeli úrbérrendezés Mezőtúron

Mezőtúr a XVIII. század közepén a tájegység legnépesebb mezővárosi települése. Határa is a legnagyobbak közé tartozik. A török hódoltság és a Rákóczi szabadságharc után csaknem elnéptelenedett város lakosságának száma gyarapodásnak indult, és anyagi helyzetében is igen hamar javulás mutatkozott.

A városnak ebben az időben két földesura volt: az alsórész a Paluska családé, a felsőrész a Kállayak birtoka.

A lakosság száma 1757–1800 között:¹

Év	1757	1776	1785	1789	1800
Lakosság	3770	6070	7964	8093	8796

A házak és a családok száma a környék jelentősebb településein:²

	házak	családok	népesség
Mezőtúr	1360	1421	7964
Szolnok	890	1288	6271
Törökszentmiklós	718	990	5287
Déaványa	306	367	2188

Mezőtúr lakossága a vizsgált időszakban városrészenként különböző terheket viselt. A város ugyanis a török időkben függetlenedett a földesúri hatalomtól és a váci egyházmegyétől. Mezővárosi kiváltsága, Mátyástól kapott kun jogai lehetővé tették számára, hogy önálló maradjon. A földesurakhoz szerződéses viszony kapcsolta őket, belügyeikbe azok nem avatkozhattak be. A földesurak a XVIII. században megerősíteni kívánják befolyásukat.

1711 után 56 kh-as jobbágytelkeket alakítottak ki. A jobbágy családok száma 1747-ben:³ telkes – 206, zsellér – 117. A népsűrűség 10,9 fő/km²

A mezőgazdasági termelés alatt álló terület 1757-ben: szántó 1781 hold, kaszáló, rét 9200 hold. Szőlő területére nincs adat, erre az időre pedig már az 1720-as években csaknem 300 hold szőlőről szólnak a feljegyzések. A szőlőtermelés 1720 körül Tiszakürtön és Mezőtúron a legjelentősebb, a XVIII. század végére az egész Tisza tájon megnövekszik a jelentősége. 1770-ben Mezőtúron az összes szőlő kapásokban 1742.⁴

1756-ban Paluska Krisztián földesúr az alsórészt urbárium alá helyezi. Ez az urbárium az 1730-as taxás szerződést „A Korcsoma és Mészárszék egész Esztendő által az Városnak hagyattatik nem különben a Nona is...minden Termésekből nékiek engedtetik, ellenben Eökelmek ezeknek megh váltására s egyéb eránt való illendő Taxa vagyis Census feiben Esztendőnként 400 Rhénensi Forintokat ... le tenni tartozzanak”⁵ a következő módon változtatta

¹ Fodor Zoltán–Fodor Zsigmond: Mezőtúr város története (896–1944) Mezőtúr, 1978. 65. old.

² Uo.

³ Uo. 45. old.

⁴ Soós Imre: A jobbágyföld helyzete a solnoki Tiszatáján. Solnok, 1958. 15. old.

⁵ Fodor Zoltán: Oklevéltár Mezőtúr város történetéhez (1205–1864). Mezőtúr, 1968. 127. sz. oklevél

meg: Minden egész jobbágytelket 52 napi szekeres vagy kézi robot, 11 és fél nap hosszú-fovarovás, 1 öl fa felvágása, 3 napi szolgálat hajtóvadászat alkalmával, 1 forint fejadó, termények utáni kilenced és 6 font kender megfonása, baromfi és tojásadó, minden házas zsellértelket pedig 1 forint fejadó és 18 nap robot terhelt.⁶

A felsőrészeknek a szerződésük a Kállay családdal ebben az időben évi 3000 Rh forint árendára szólt. Nekik nem kellett elszenvedniük az urbárium alá vettetését.

Az alsórészi lakosság kérésére a vármegye a Paluskával kötött urbáriumot 1766-ban visszavonta.

Alig szabadultak meg az alsórésziek Paluska urbáriumától, jött az országos rendezés. Mária Terézia 1767. január 13-án kiadta urbariális rendeletét, amely a földesuraknak fizetendő pénzbeli, termény a robotszolgáltatásokat a jobbágytelkek nagyságához viszonyítva adta meg.

A szabályos jobbágytelek az állami adó alapja, ezt a földesúr sem csökkentheti. A jobbágyok legfontosabb szolgáltatásai:

Minden telkes jobbágy, házas zsellér évente egy forint füstpénzt (telekbért) fizet. Ez egyforma az egésztelkeseknek és a résztelkeseknek is. A robot már teleknagysággal arányos. Egésztelkeseknek évi 52 napi marhás robot, vagy ehelyett 104 napi kézi robot. Csak aratás, kaszálás, szüret idején lehet a robotot megduplázni. Évente egyszer négy egész telek összefogva, legfeljebb kétnapi járóföldre hosszú fuvarat teljesít. (A túri gazdáknak nagy teher volt ez, mert ez a vidék sokszor még üres szekérrel is járhatatlan volt.) Minden egésztelkes ad a földesúrnak évente 2 csirkét, 2 kappant, 12 tojást, 1 icce kifőzött vaját. Harminc egésztelkes együttesen 1 borjút. A föld minden terméséből: búzából, rozsból, árpából, zabból, kenderből, lenből, továbbá méhekből, gidákból, bárányokból, „melyek azon esztendőben lettenek” kilencedet adnak a jobbágyok. A vadászat, madarászat, halászat joga és jövedelme a földesurat illeti, a vásártartás, mézárszék és vámbevétel is. Kender, len kilenced helyett szabadságában állt az egésztelkes jobbágyoknak 6 fontot megfonni a földesúr kenderéből.⁷

Az urbárium bevezetése

Az úrbérrendezések lebonyolítása Heves és Külső-Szolnok megyében Brunsvik Antal tanácsos vezetésével történt, 1770. április 1-jén kezdték meg a jobbágytelkek számbavételét. Kilenc kérdőpont szerint mérték fel a jobbágyok feleleteit: (1) Volt-e urbárium a faluban, vagy csak szokás, vagy szerződés szerint szolgáltak-e a földesuraknak? (2) Miből álltak a készpénz adózások? (3) Milyen „hasznai vagy fogyatkozásai vannak” (piac közelsége, áradások sűrűsége)? (4) Hány parcellában fekszenek egy-egy jobbágytelek földjei és rétjei a határban? (5) Minden hold hány pozsonyi mérőt veszzen magába? (6) Hány napi és hány marhával való robotot tettek ekkorig az uraságnak? (7) Adtak-e kilencedet és más szolgáltatásokat terményben, konyháralvalóban, és készpénzben? (8) Hány pusztá telek van a faluban? (9) A helység lakói örökös jobbágyok-e, vagy szabad menetelűek?⁸

A mezőtúri lakosok válaszaiból:

„A Paluska részen egy egészhelyes gazda a városban lévő házával együtt 12 forintot fizet. Ami a külső földeinket illeti, házával minden gazda egyenlőképpen 2-2 frttal fizeti háza taxáját, a zsellérek pedig 1 tallérral. Ezelőtt való esztendőben pedig többet fizettünk. Adunk 400 kaszást, teszünk feltakarítást, behordást, tavaszi és őszi szántást az uraság kívánsága szerint. Kállay részen szerződés szerint 4000 forintot fizetünk. Hány darab földünk van egy egészhelyes gazda részeire kiszabva, azt nem tudhatjuk. Mivel mind kaszálónk, mind szántóföldünk a matematikus osztása szerint egy darabban vagyon, értvén ezt a Kállay familia részesül is.”⁹

A felmérések alapján a megyei rendek 1770. május 30-án hajtották végre a községek osztályozását. Négy osztályba sorolták a községek határait.

⁶ Fodor Zoltán–Fodor Zsigmond: i. m. 57. old.

⁷ Soós Imre: i. m. 19–20. old.

⁸ Uo. 21. old.

⁹ Uo. 27. old.

A jobbágytelki állománynak Heves és Külső-Szolnok megyére érvényes kiterjedését a következőben állapította meg: I. osztályú faluban 26 hold; II. osztályú faluban 28 hold; III. osztályú faluban 30 hold; IV. osztályú faluban 32 hold az egész telek szántóilletősége.¹⁰

Az úrbérrendezés előtt 1770-ben Mezőtúron összeírtak 379 telkes jobbágyot, 276 zsellért, 3857 kishold szántót, 1742 kapás szőlőt.

Az egy jobbágyra eső szántó föld kisholdakban 10 hold. Az úrbérrendezés után, 1771-ben, a felmérés szerint volt 275 jobbágy, 379 zsellér, 170 2 telek, 4453 kishold szántó.¹¹

A zsellérek és a jobbágyok számaránya jelentősen megváltozott. Kinek legalább 1/8 telke volt, azt az urbárium a jobbágyok sorába vette, ellenben azt az eddigi jobbágyot, kinek ennnyire sem volt, azt a zsellérek közé sorolta.¹² Mezőtúr I. osztályú helység lett. Egy egész jobbágytelek 26 hold. (Egy hold föld két pozsonyi mérő vetőmagot befogadó terület.)

Az urbáriumot 1773-ban hirdették ki Mezőtúr lakosai előtt. Pontjai lényegében megegyeztek a Paluska által 1756-ban bevezetettel.

Az urbárium után a mezőtúriak többsége a robotot elutasította. A robotolás ellen panasszal fordultak Mária Terézia királynőhöz, kérve, hogy „régii állapotukban, amiképpen nagy emlékü Elejiket szolgáltuk meghagyni méltóztasson”.¹³

A Paluska részen a lakosok már 1773. április 24-én szerződést kötöttek báró Paluska Krisztián földesúrral, amelynek értelmében annak a város alsó részén „negyedrészt tévő kompetenciáját” évi 2800 Rh. forintért megváltották.¹⁴

1776. március 15-én az alsó rész másik fele is szerződésre lépett gróf Aspermonth János földesúrral. A „Robotolás s Praestatiák helyett Tituló Redemptionis minden évben egyszer egyezer kilencszáz harmincz Rhénes Forintokat fizetni kötelezettek.”

A gróf Aspermonth Jánossal kötött taxa részletezése a következő: 22 egész helyes, 48 fél helyes és egyfertályos 90 1/2 házas zsellér „összesen ezek tesznek 162 individuumokat”. Urbáriális adóul évenként 162 Rh. Forintot fizetnek.

Teljesíteniük kellene: Az egész helyeseknek évi 1144 robotot marhával. A 48 fél helyesnek évi 248 robot marhával. Ennek megváltása napi 20 krajcárral számolva 381 Rh. Frt 20 krajcár, a féltelkeseké 416 Rh. Frt.

Egy fertály helyes jobbágy 13 napot szolgálna marhával = 4 Rh. Frt 20 krajcár. A 90 1/2 zsellérek évenként tartoznának 18 napi kézi munkával fejenként = 1629 nap 10 krajcárral 271 Rh. Frt. 30 krajcár.

A 11 házatlan zsellér évi 12 napot lenne köteles kézi munkával robotolni fejenként = 132 nap 10 krajcárral 22 Rh. Frt.

A helyes jobbágyok összesen kötelesek lennének évi 11 2 hosszú fuvarra, ennek megváltási összege 30 Rh. Frt. 50 krajcár. A helyes jobbágyok az urbáriális borjú helyett adnak 2 Rh. Frt. 18 krajcárt. Mindenféle földi termésből járó kilencedért 577 Rh. Frt-ot fizetnek. Minden egész helyes tartozik 6 fontot lenből vagy kenderből megfonni. Összesen 277 2 font. Megváltási összege 461 Rh. Frt. 15 krajcár. Fizetnek még minden egész helyre 40 krajcárt, az összesen 37 Rh. Frt. Összesen fizetnek meg így 1930 Rh Ft 33 krajcárt. A földesúr lemond a 33 krajcáról és a meg nem nevezett urbáriális köteleességekről. Az 1930 forintot a lakosok két részletben, október 24-én és Szent György napján, április 24-én fizetik meg.¹⁵

Az 1773-as mezőtúri urbárium tabella:

Helység jogállása	oppidum
Vármegye:	Heves-Külső-Szolnok
Határ osztálya:	I.
Egész telek holdakban:	26

¹⁰ Uo. 21. old.

¹¹ Fodor Zoltán-Fodor Zsigmond: i. m. 65. old.

¹² Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története. Bp., 1908. 379. old.

¹³ Fodor Zoltán-Fodor Zsigmond: i. m. 59. old.

¹⁴ Fodor Zoltán-Fodor Zsigmond: 148. sz. oklevél

¹⁵ Fodor Zoltán-Fodor Zsigmond: 152. sz. oklevél

Egész telek után rét holdakban:	10
Jobbágytelkek száma:	170 ¹ / ₂
Pozsonyi mérőre való föld:	341 ¹⁶
Szántó föld: (hold)	4433
Rét embervágó:	1705,5 ¹⁶
Marhás robot:	8866*
Kézi:	4596
Kilenced:	T
Esztendei árenda:	589 Ft
Tűzrevaló fa:	—
Fonás (font):	6 font x 170.5 = 1023
Kifőzött vaj (icce):	170,5
Kappan:	341
Csirke:	341
Tojás:	2046
Kilenced alá nem eső	Községi szántó 104 hold
Házhelyek és rétek:	Rét – 40 kaszás
Örökös jobbágy:	—
Szabad menetelű:	275
Házasszellér:	314 ¹⁶
Ház nélküli:	65 ¹⁶
Összes szolgáló népeesség:	654

* Marhás és kézi robot számát a 152. sz. oklevél segítségével számítottam ki. (L. L.)

1773-ban a felsőrésziek Kállayakkal kötött haszonbérleti szerződése lejárt. A Kállayak robotolást kívántak bevezetni, de a város ellenállt. 1777. május 7-én a felsőrésziek elfogadták a Kállayak által rájuk kényszerített 6000 Ft-os évi taxát. 1773-ig 4000 Ft/év árendát fizettek.

Hamarosan megtagadták azonban a felemelt összeg fizetését és robotolásuk fejében térítést követeltek. A Kállayak 1785-ben pert indítottak jobbágyaik ellen, amely 1820-ig elhúzódott.

1777 után az alsőrésziek és felsőrésziek is árendafizetők.

Aspermont-Alsórész 1930 Rh. Frt.

Paluska-Alsórész 3000 Rh. Frt.

Kállay-Felsőrész 6000 Rh. Frt.

Egyházi adók

Párbér 834 pár után 2500 Rh. Frt.

Hadi (a város állami adója) 1670 Rh. Frt.

Tehát ebben az időben mintegy 15 000 Rh. Frt. adót fizettek a mezőtúriak összesen.¹⁷

Mária Terézia 1779-ben a túriak általános tiltakozása alapján úgy döntött, hogy „Mező-túr várossa ... Urbárium alá nem szoríthatik, a Kállay familia tartozik az elvett Földeket visszaadni és azoknak elvételével okozott kárát a lakosoknak megtéríteni, és velek örökös Contractusra lépni”.

1785-ben a vármegye elrendelte az új földosztást, vagyis az Urbárium előtti helyzet visszaállítását.¹⁸

Az Urbáriummal kapcsolatosak Mezőtúr első pontos térképei. A város Felsőrészeének belterületeit, valamint határát Kovács György juratus geometra (hiteles földmérő) 1773-ban,

¹⁶ A történeti statisztika forrásai (Szerk.: Kovácsics József) Bp., 1954. 220–221. old.

¹⁷ Fodor Zoltán–Fodor Zsigmond: i. m. 59. old.

¹⁸ Uo. 60. old.

1776-ban, 1778-ban térképezte fel. Az Alsórész és határa térképét Vitális István és Márkus István készítette el.¹⁹

„Az alsórészi város határa éppen annyi, mint a felsőé, azzal a különbséggel, hogy ez szabályozva soha nem lévén, mind a szántó, mind a kaszáló és legelő a lakosok birtokában van.”²⁰

A város lakói a továbbiakban is megújították lejárt szerződéseiket a földesurakkal. Sőt haszonbérbe is vették azok földjeit.²¹

Lovas Lajos

A pápai huszárok a két világháború között

Pápa mindennapjaihoz az 1920–1930-as években hozzátartozott a reggelenként öt órákor felhangzó ébresztő, s az este kilenc órákor felszárnyaló takarodó. A kúrtszó a város nyugati felén elhelyezkedő huszárlaktanyából indult útjára. Mire a Nagytemplomhoz ért, már elhalt, de a kaszárnya tájékán élő szegény emberek jól hallották, sokan ehhez igazodva kezdtek és fejezték be a napot.

Gyakran előfordult, hogy egy-egy csukaszürkébe öltözött huszárcsapat végiglovagolt a városban. A lovak patkója alatt ércesen csengett a kövezet. Ilyenkor a szorgalmas iparosok abbahagyták a munkát, s kiálltak műhelyeik elé, a gyermekek kitérdültek az iskolából s lelkesen in-tegettek, a háziasszonyok az ablakhoz futva gyönyörködtek a szebbnél szebb lovakon kettes sorokban vonuló huszárokon. Az külön látványosságnak számított, amint a Széchenyi téren az elől lovagló tiszti éles vezényszavára kardot rántottak, úgy vonultak el a honvédelemkmű előtt. A jelenetet diákok százai figyelték a Kollégium és a Nátus ablakaiból meghatottan, lélegzetüket visszafojtva.

A vasárnap délutánhoz is hozzátartoztak a huszárok, akik mentével a vállukon, kosaras kardjukat megemelve sétáltak a Kossuth utcában. Ez volt akkor a bakakorzó. A vele párhuzamos Fő utca gyalogjáróin nyalka huszártisztek kísérték egy-egy szépen öltözött úri kis-asszonyt.

Úgy mondják a régiek, vasárnaponként a falusi lányok még egészen távoli falvakból is jöttek a városba, hogy a Kossuth utcában néhány órát sétálhassanak, szemlélődhessenek, hallgathassák a vidám huszárok udvarlását, élcelődését.

Ezeket az emlékeket egyre kevesebben őrzik az idősebb emberek közül is agyuk rejtekében. Jó lenne, ha a két világháború közt Pápán állomásozó huszárokkal kapcsolatos tényeket, ismereteket, hangulatokat rögzíteni tudnánk, segítve ezzel a témával foglalkozó pápai helytörténészek áldozatos munkáját. Ezt teszem most én is néhány egykori huszár segítségével és saját emlékeim számbavételével.

Az első világháború után a trianoni békének megfelelően a pápai huszárosztályban nem sorozott, hanem zsoldos huszárok voltak. Ezekre úgy emlékeznek a régi pápaiak, mint meglehetősen izgága, lusta elemekre, akikkel sok probléma akadt a városban. Főként a vendéglőkben provokáltak verekedést vagy hangoskodtak. Nem kevés alkalommal bántalmazták a huszárlaktanyához közelfekvő zsidónegyed lakóit. Gond volt velük a laktanyában is.

Gyökeres változás következett be 1930-ban, mikor a zsoldos huszárok többségét szélnek eresztették. Helyüket a kaszárnyában sorozott fiatalok, főként falusi legények, újoncok foglalták el. Ezt igazolja egyik 1908-ban született mentshelyi férfi, *Bertalan Gyula* emlékezése. Ő másfél évtizedet töltött a pápai huszárok között, akiket 1938-ban Munkácsra majd Nagyváradra helyeztek. „Huszonegy éves koromig otthon dolgoztam apám gazdaságában. Mikor besoroztak, a huszárokhoz jelentkeztem. Mi voltunk az első sorozottak. Az előttünk szolgálót teljesítő toborzott zsoldos katonák voltak. A mi számunkra a katonai idő öt hónap volt.

¹⁹ Uo. 60. old.

²⁰ *Fényes Elek*: Magyarország geográfiai szótára. Pest, 1851. IV. k. 222. Old.

²¹ *Fodor Zoltán*: i. m. 153., 156., 157., 158. sz. oklevél